

ПАЦІЄНТ ЯК УЧАСНИК ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ PATIENT AS A PARTY TO MEDICAL SERVICE CONTRACT

Темченко О.В.,

*кандидат юридичних наук,
заступник керівника*

*Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму
Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*

Абрамович Н.О.,

студентка юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються особливості договору про надання медичних послуг як цивільно-правової (договірної) конструкції через дослідження правового статусу пацієнта. Зосереджено увагу на понятті «пацієнт» та його юридичних ознак. Визначено основні права та обов'язки пацієнта як учасника договору про надання медичних послуг.

Ключові слова: договір про надання медичних послуг, пацієнт, ознаки пацієнта, права пацієнта, обов'язки пацієнта.

В статье анализируются особенности договора о предоставлении медицинских услуг как гражданско-правовой (договорной) конструкции через исследование правового положения заказчика медицинской услуги – пациента. Сосредоточено внимание на понятии «пациент» и его юридических признаках. Определены основные права и обязанности пациента как участника договора о предоставлении медицинских услуг.

Ключевые слова: договор о предоставлении медицинских услуг, пациент, признаки пациента, права пациента, обязанности пациента.

Peculiarities of Medical service contract as a civil law (contractual) construction are analyzed in this article through studying of patient's legal status. Attention is focused on the concept „patient” and his legal properties. Basic rights and obligations of patient as the party to Medical service contract were determined.

Key words: agreement on provision of medical services, patient, legal position's grounds, rights of the patient, obligations of the patient.

Актуальність теми. Останнім часом відбувається бурхливий розвиток суспільних відносин у сфері надання медичних послуг. Проблема охорони здоров'я, покращення якості та ефективності надання медичних послуг, захисту прав як пацієнтів, так і медичних працівників набувають глобального поширення. Цивільно-правовий договір про надання медичних послуг є правовим механізмом, що врегульовує відносини між суб'єктами цих відносин, а також забезпечує реалізацію їх прав та інтересів. Цивільним кодексом України не передбачено такої договірної конструкції, як договір про надання медичних послуг. Саме тому велика кількість важливих питань досі залишаються невирішеними, а саме: істотні умови договору; статус сторін договору, їх права та обов'язки; відповідальність; порядок укладення, зміни, припинення та розірвання договору тощо.

У юридичній науці окремі аспекти договору про надання медичних послуг, а також правовий статус пацієнта як учасника такого договору досліджувалися у працях таких науковців, як С.В. Антонов, Н.Б. Болотіна, А.М. Зелінський, Р.А. Майданник, М.С. Савицька, О.І. Смотров, С.Г. Стеценко,

Р.О. Стефанчук та ін. Загальне розуміння прав пацієнта як немайнових прав фізичної особи вивчали Л.О. Красавчикова, Л.В. Красицька, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, М.Н. Малєїна, З.В. Ромовська та ін.

У цій статті ми намагатимемося дослідити та визначити питання статусу пацієнта як учасника договору про надання медичних послуг, а також його права та обов'язки. Оскільки людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 5], права та обов'язки учасників мають бути детально визначені договором для гарантування безпеки медичної послуги.

Метою та завданням статті є: дослідження та аналіз договору про надання медичних послуг як цивільно-правової конструкції; визначення поняття та правового статусу пацієнта; окреслення особливостей прав та обов'язків пацієнта як учасника договору про надання медичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Відносини, що виникають з договору про надання медичних послуг, як і інші відносини, що регулюються медичним законодавством та базуються на основних принципах цивільного права, відносяться до ци-

вільно-правових. До усіх зобов'язань, підставою виникнення яких є договір про надання медичних послуг, застосовуються загальні положення про зобов'язання, передбачені Розділом I та II Книги п'ятої Цивільного кодексу України. Оскільки предметом договору про надання медичних послуг є надання медичної послуги, то до нього застосовуються також положення глави 63 Цивільного кодексу України «Послуги. Загальні положення».

Для детального дослідження договору про надання медичних послуг необхідно дати його визначення. За договором про надання медичних послуг одна сторона (медична організація, лікар) зобов'язується надати, а інша сторона (пацієнт) – прийняти та оплатити оплатні послуги, спрямовані на зміцнення здоров'я пацієнта відповідно до умов договору [2, с. 55]. Однією з ознак цього договору є його двосторонність, тобто обидві сторони договору наділені взаємними правами та обов'язками.

Зазвичай сторонами договору про надання медичних послуг є медичний заклад та пацієнт. Проте договір про надання медичних послуг може укладатися й іншими особами в інтересах пацієнта. Зважаючи на те, що такий договір відноситься до договорів про надання послуг, то сторони можна також визначити як виконавця та замовника, послугонадавача та отримувача. Інформація про сторони договору містяться зазвичай в інформаційному та умовному блоках договору, де зазначається інформація про пацієнта та про медичний заклад або лікаря [3].

Замовником або отримувачем медичної послуги є пацієнт. Законодавством України поняття «пацієнт» використовується досить часто, наприклад, в Основах законодавства України про охорону здоров'я, законах України «Про екстрену медичну допомогу» та «Про психіатричну допомогу» тощо.

У загальному енциклопедичному значенні під поняттям «пацієнт» розуміють особу, що звернулася за медичною допомогою чи знаходиться під медичним наглядом [4, с. 319].

Законодавче визначення поняття «пацієнт» фігурує в Основах законодавства України про охорону здоров'я. Відповідно до даного нормативно-правового акту, пацієнт – фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога [5].

У міжнародному законодавстві, а саме у Декларації про політику у сфері забезпечення прав пацієнтів в Європі, також наявне визначення «пацієнта» як здорового (здорових) чи хворого (хворих) споживача (споживачів) медичних послуг [6].

Також існує низка доктринальних визначень поняття «пацієнт». Наприклад, Н.Б. Болотіна визначає пацієнта як фізичну особу, яка у встановленому порядку отримує медичну допомогу (профілактич-

ну, діагностичну, лікувальну, реабілітаційну) або піддається медико-біологічним дослідкам (клінічним випробуванням) з боку медичних працівників [7, с. 304].

Проаналізувавши усі вищенаведені визначення поняття пацієнт, ми маємо змогу визначити основні ознаки пацієнта як учасника договору про надання медичних послуг. Такими ознаками є:

1. Пацієнтом може бути виключно людина. Зважаючи на приватно-правовий характер відносин, що виникають з договору про надання медичних послуг, пацієнтом є фізична особа, яка виявила бажання укласти такий договір або в інтересах якої його уклали. У свою чергу юридичні особи, держава, територіальні громади не можуть мати статусу пацієнта, оскільки лише людина володіє здоров'ям та має право на охорону здоров'я [8, с. 141].

2. Пацієнтом є особа, яка звернулася за наданням саме медичних послуг. При цьому необхідно звертати увагу, що медична послуга не завжди ототожнюється з медичною допомогою. Зокрема, більшість науковців вважає, що медична послуга є більш широким поняттям, ніж медична допомога, оскільки охоплює випадки поліпшення здоров'я не лише хворої особи, але й здорової [9, с. 61].

3. Поняття «пацієнт» за договором про надання медичних послуг не може розглядатися відокремлено від виконавця послуг – медичного закладу або безпосередньо лікаря, які повинні мати відповідні документи, що посвідчують кваліфікацію такого закладу (лікаря), ліцензію на здійснення медичної діяльності (практики) тощо.

Необхідно також звернути увагу на те, що, окрім поняття «пацієнт», досить часто використовується поняття «хворий». Проте, як зазначалося вище, договір про надання медичних послуг може укладатися і для покращення здоров'я здорової фізичної особи. Також поняття «хворий» не визначає жодних юридичних особливостей статусу особи, а виражає лише стан здоров'я людини. Тому використання у договорі про надання медичних послуг поняття «хворий» для позначення сторони договору недоцільно.

Одним з найважливіших аспектів договору про надання медичних послуг є визначення прав та обов'язків пацієнта, оскільки надання медичної послуги стосується саме його здоров'я та може суттєво вплинути на його фізичний стан (як позитивно, так і негативно).

Основні права пацієнтів, які зазначаються у договорі про надання медичних послуг, передбачено у низці нормативно-правових актів, а саме у:

- Конституції України (ст. ст. 27, 28, 32, 49);
- Цивільному кодексу України (переважно норми глави 21 «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи»);

- Основах законодавства України про охорону здоров'я (ст. 6);

- інших законах та підзаконних нормативно-правових актах («Про донорство крові та її компонентів», «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», «Про психіатричну допомогу», «Про імплантацію електрокардіостимуляторів» тощо).

Найбільш детально та конкретно права пацієнтів закріплено у міжнародних правових актах, таких як: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини, Лісабонська декларація щодо прав пацієнта 1981 року, Декларація про політику в сфері забезпечення прав пацієнтів у Європі 1994 року тощо.

Як ми бачимо, права пацієнтів розпорошено у великій кількості норм, через що кожна фізична особа не може у повній мірі користуватися цими правами та отримати гарантії та можливості їх захисту. У такому разі договір про надання медичних послуг можна розглядати як засіб об'єднання та визначення усіх прав пацієнта, як отримувача медичної послуги, з метою забезпечення їх реалізації та захисту у разі порушення.

На нашу думку, основними правами, які необхідно обумовити у договорі про надання медичних послуг, є:

- право на безпеку і якість медичної послуги (кваліфіковане надання медичної послуги);
- право вільно обирати собі лікаря, який буде вільним від будь-яких зовнішніх впливів при винесенні своїх клінічних чи етичних рішень;
- право на фізичну і психічну цілісність і недоторканність;
- право на отримання медичної інформації, що стосується особисто пацієнта;
- право погодитись чи відмовитись від лікування після отримання інформації щодо стану здоров'я та методів лікування (право на інформовану згоду);
- право на конфіденційність (збереження медичної таємниці);
- право на дотримання норм медичної етики стосовно пацієнта;
- право на відшкодування збитків для здоров'я, заподіяних при наданні медичних послуг;
- право на подання скарги і захист своїх прав.

Загалом у договорі про надання медичних послуг усі права пацієнта можна розподілити на три групи. До першої групи належать основні, обов'язкові для дотримання, права, а саме: право на кваліфіковане та якісне надання медичної послуги, право інформованої згоди, право отримати інформацію про стан здоров'я тощо. До другої групи належать права, закріплені за окремими категоріями

пацієнтів, наприклад, право матері перебувати у стаціонарі з дитиною, право брати участь у медичному експерименті. До третьої групи належать додаткові права пацієнта, які відіграють допоміжну роль (зберігання речей, харчування під час перебування на стаціонарному лікуванні) [10, с. 77].

Розглянемо такі основні права, порушення яких може суттєво вплинути на фізичний та моральний стан пацієнтів, а саме: право на безпеку і якість медичної послуги, право на отримання медичної інформації про стан свого здоров'я, право на конфіденційність, право на інформовану згоду.

Право на безпеку і якість медичної послуги (кваліфіковану медичну допомогу) передбачено частково у п. д) ч. 1 ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Кваліфікованою є медична послуга (допомога), яку зобов'язаний надати конкретний медичний заклад (лікар), що є контрагентом у договорі, у відповідності з його профілем та спеціальністю, за ненадання або неналежне надання якої він несе відповідальність [11, с. 77]. Таким чином, надана медична послуга повинна задовольнити потреби пацієнта, зумовлені станом його здоров'я, без створення загрози чи завдання шкоди його життю і здоров'ю. Даному праву кореспондує обов'язок послугодавця надавати медичну послугу швидко, безпечно, якісно, не завдаючи шкоди фізичному та психологічному здоров'ю пацієнта.

Право на отримання медичної інформації про стан свого здоров'я передбачено ст. 285 Цивільного кодексу України, де зазначено, що повнолітня фізична особа має право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я. Таку інформацію пацієнт може отримати або самостійно (ознайомившись з історією хвороби або медичною карткою), або безпосередньо від лікаря. Лікар не може відмовити у наданні такої інформації за виключенням випадків, передбачених ч. 3 ст. 285 Цивільного кодексу України. Якщо внаслідок отримання такої інформації може погіршитися фізичний стан самого пацієнта, його батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників, зашкодити процесу лікування, медичні працівники мають право обмежити реалізацію даного права.

Право на конфіденційність або право на таємницю про стан здоров'я передбачено також нормами цивільного законодавства України. Фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні [12, с. 94]. Даному праву безпосередньо кореспондує обов'язок медичного закладу (лікаря) збереження професійної таємниці. Будь-яка інформація про стан здоров'я пацієнта, отримана медич-

ним закладом (лікарем), не може бути розголошена без його згоди як під час життя, так і після його смерті. Даний підхід підтверджується і рішеннями Європейського суду з прав людини, який зазначає: «Охорона медичних даних має основоположне значення для здійснення права на повагу до приватного та сімейного життя. Дотримання конфіденційності відомостей про стан здоров'я становить основний принцип правової системи всіх держав-учасниць Конвенції. Суттєво важлива не тільки повага до особистого життя хворих, але також їхня довіра до представників медичної професії і служби охорони здоров'я загалом» [13]. Існує низка випадків, що обмежує дане право, наприклад, допускається надання інформації про стан психічного здоров'я пацієнта без його згоди для організації надання особі психіатричної допомоги [14].

Так зване «право на інформовану згоду» передбачено ст. 284 Цивільного кодексу України як право погодитись чи відмовитись від лікування після отримання інформації щодо стану здоров'я та методів лікування. Надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, проводиться за її згодою. Повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування. Таким чином, перед наданням будь-якої допомоги пацієнтам лікар повинен заручитися їх інформованою згодою. Декларація про політику у сфері забезпечення прав пацієнта в Європі зазначає, що в разі, коли пацієнт не спроможний висловити свою волю, а медичне втручання необхідно здійснити невідкладно, варто припустити, що пацієнт дав згоду на таке втручання [15]. Для уникнення непорозумінь у подібних ситуаціях варто було б при укладанні договору про надання медичних послуг зазначати інформовану згоду пацієнта як частину такого договору або долучати у вигляді додатку.

Право на відшкодування збитків для здоров'я, заподіяних при наданні медичних послуг, впливає з цивільно-правового (договірної) характеру правовідносин, що виникають при укладанні договору про надання медичних послуг. Таким чином, ми можемо застосовувати норми Цивільного кодексу України (книги п'ятої «Зобов'язальне право»). Безпеку медичної послуги виконавець повинен забезпечувати у процесі її надання. При цьому відповідальність за шкоду може наступати незалежно від часу її виникнення. Таким чином, у разі ненадання чи неналежного надання медичним закладом (лікарем) медичної послуги, завдання шкоди здоров'ю пацієнта такий заклад повинен відшкодувати матеріальну та моральну шкоду відповідно до умов договору або законодавства.

Певні особливості мають права пацієнтів, щодо яких застосовуються спеціальні види лікування (наприклад, застосування іонізуючого випромінювання,

що апріорі є шкідливим). У такому разі необхідно обґрунтувати доцільність використання в медичних цілях таких методів лікування, а також довести користь такого джерела порівняно з його шкодою [16, с. 323].

Окрім перелічених прав, пацієнт як учасник договору про надання медичних послуг має і низку обов'язків. Зазвичай вони кореспондують правам медичного закладу загалом та лікаря або інших медичних працівників безпосередньо.

Оскільки договір про надання медичних послуг найчастіше є оплатним, то замовник зобов'язаний оплатити отримані медичні послуги. Ціна послуг може бути обумовлена прейскурантом, що є додатком до договору (у разі невизначення конкретного кола послуг) або визначатися у договорі у вигляді сукупної вартості послуг.

Наступним обов'язком пацієнта є виконання усіх вимог виконавця послуг з метою забезпечення якісного надання медичних послуг. Для цього пацієнта повідомляють про план лікування, лікарські засоби, що будуть використані у лікуванні, та очікувані результати внаслідок лікування. З метою досягнення найбільшої ефективності та результатів медичної послуги пацієнт зобов'язаний приймати медичні послуги та виконувати усі розпорядження лікаря, а також правила внутрішнього розпорядку медичного закладу [17, с. 64].

Іноді до кола обов'язків можуть входити і специфічні обов'язки, пов'язані з особливостями виконання медичної послуги, що можуть обмежувати певні основоположні права особи. Вони підлягають виконанню лише у тому разі, коли їх недотримання призведе до втрати ефективності наданої медичної послуги.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що за договором про надання медичних послуг пацієнт може виступати і в ролі сторони договору – замовника, і в ролі учасника, на користь якого договір укладено. Необхідно звернути увагу, що поняття «пацієнт» має свої специфічні ознаки і визначається як фізична особа (здорова або хвора), що є споживачем медичних послуг. У договорі про надання медичних послуг правам пацієнта приділяється найбільше уваги. До них належать такі основні права: право на безпеку і якість медичної послуги, право на отримання медичної інформації про стан свого здоров'я, право на конфіденційність, право на інформовану згоду та право на відшкодування збитків для здоров'я, заподіяних при наданні медичних послуг тощо. Окрім прав, пацієнти наділені низкою обов'язків, виконання яких впливає на якість наданої послуги, наприклад, дотримуватися усіх вказівок лікаря. Необхідно пам'ятати і про специфічні права та обов'язки, які виникають внаслідок надання особливих видів медичних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 серпня 2012 р. – К. : Паливода А.В., 2012. – 64 с.
2. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг // Медичне право. – 2010.– № 5(1). – С. 52–66.
3. Антонов С.В. Договір про надання платних медичних послуг – від укладення до виконання // Управління закладом охорони здоров'я. – 2007.– № 5.
4. Стефанчук Р.О. До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта // Медичне право України : правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матер. II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17–18.04.2008 р. – Львів, 2008. – С. 319–324.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : закони України від 19.11.1991 р. (поточна ред. від 01.01.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
6. Декларація про політику у сфері забезпечення прав пацієнтів у Європі від 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samlib.ru/s/stonogin_s_w/europe.shtml.
7. Болотіна Н.Б. Пацієнт : поняття, права та обов'язки // Правова держава. – 2004. – Вип. 14. – С. 305–306.
8. Зелінський А.М. До питання про поняття «пацієнт» // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2(18). – С. 139–143.
9. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг // Медичне право. – 2010.– № 5(1). – С. 52–66.
10. Гергель Д.Д. Права та обов'язки пацієнтів за національним законодавством України // Медичне право України : правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матер. II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17–18.04.2008 р. – Львів, 2008. – С. 74–79.
11. Цивільний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 жовтня 2014 р. – К. : Паливода А.В., 2014. – 380 с.
12. Информационно-тематический листок – Здоровье : Европейский суд по правам человека за август 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Health_RUS.pdf.
13. Про психіатричну допомогу : закони України від 22.02.2000 р. (поточна редакція від 26.10.2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
14. Декларація про політику у сфері забезпечення прав пацієнтів у Європі від 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samlib.ru/s/stonogin_s_w/europe.shtml.
15. Стефанчук Р.О. До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта // Медичне право України : правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матер. II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17–18.04.2008 р. – Львів, 2008. – С. 319–324.
16. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг // Медичне право. – 2010.– № 5(1). – С. 52–66.